

Metsamajandamise mõjude leevendamine

Jaan Liira

Ökoloogia ja maateaduste instituut
Tartu Ülikool

26 märts 2026

1

Mets

Mets on ökosüsteem, mis koosneb metsamaast, sellel kasvavast taimestikust ja seal elunevast loomastikust.

(Metsaseadus 2006, § 3)

Mets on ökosüsteem, mis koosneb metsamaast ja sealsest elustikust

(Uue seaduse eelnõu juuli 2024)

ökosüsteem = keskkond * elustik

2

Mets

3

Mets(amaa)

4

Mets

Ida-Austraalia

5

Mets

Kogemus

Kesk-Rootsi

6

Metsa ja puistu struktuur

Metsa struktuur –

- puude ja teiste taimede liigiline koosseis ja kolmemõõtmeline paigutus
- keskkonda loovad tingimused: muld, pinnavormid, veekogud

Puistu koosseis – puuliikide osakaaluline jaotus täisprotsentides rinnete kaupa (tagavara alusel, puude arvu põhjal, võrade liituse põhjal)

Metsa (sh puistu) struktuur koosneb struktuurielementidest, mis pakuvad mikroelupaiku erinevatele elurikkuse esindajatele.

(PEFC ST tööühm)

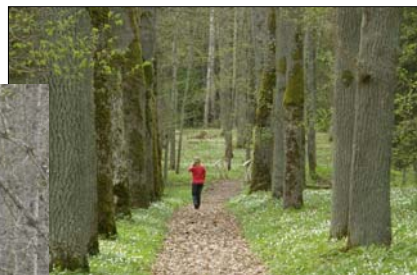
7

Teised puudega alad

Korratu ja korralise seaduga puistud väljaspool metsamaad

Pargid ja alleed

8

Puistu struktuur

Kujundamine ja kujunemine

Tallinna
Bot.aed

9

Teised puudega alad

Kujundamine ja kujunemine - ohter järelkasv/alusmets

Konguta

Elistvere

10

Majandamise mõjud

Korratu ja korralise hooldusega puistud

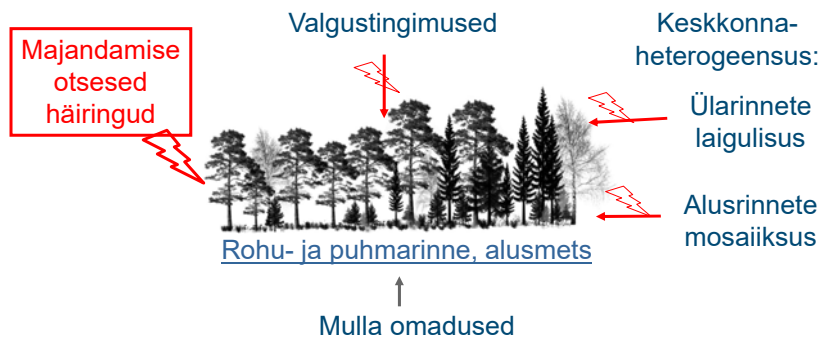

11

(Säästliku) Metsamajandamise mõjud

Mõjud on otsesed ja kaudsed

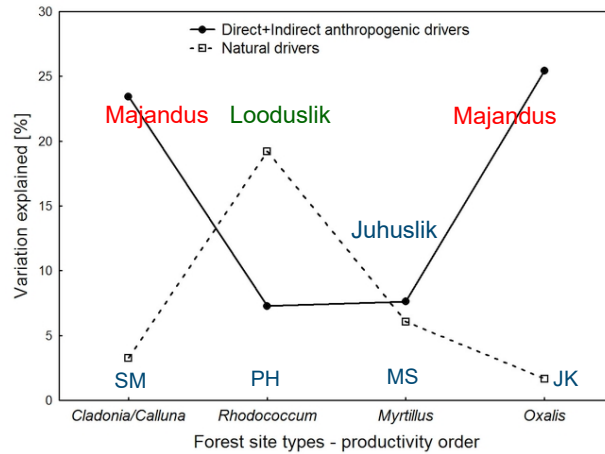

12

Faktorite olulisus

Borealse metsa rohu- ja puhmarinde koosseis - gradiendid

(Kohv et al. 2013)

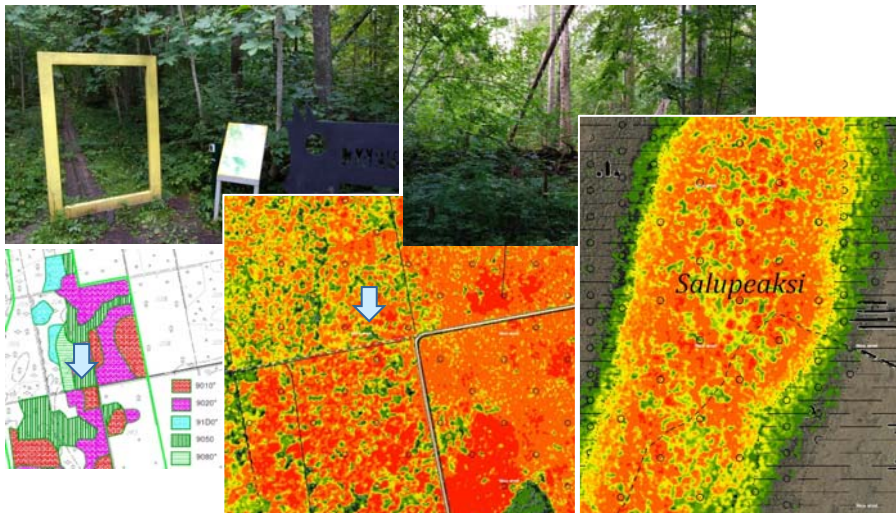
<http://dx.doi.org/10.1139/cjfr-2013-0030>

13

Looduslik – häilud puistus

Loomulik kujunemine – Järvelja, Nigula peaksi jt

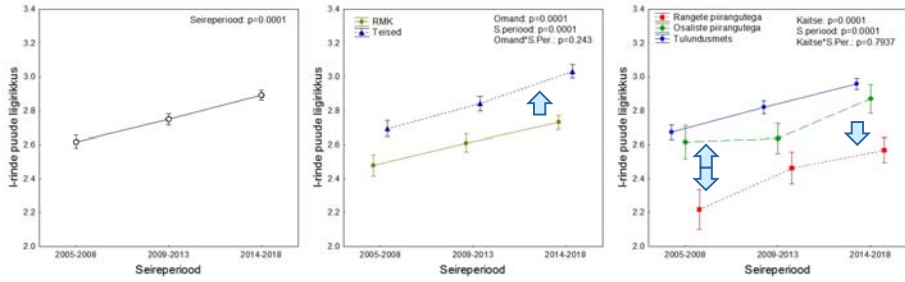
14

Puistu struktuur - liike

Puuliike I-rindes (SMI prooviaala r=10m)

I-rinde puude liikide arv, kus esimene rinne on kirjeldatud.

(Liira, 2020; KAUR/SMI)

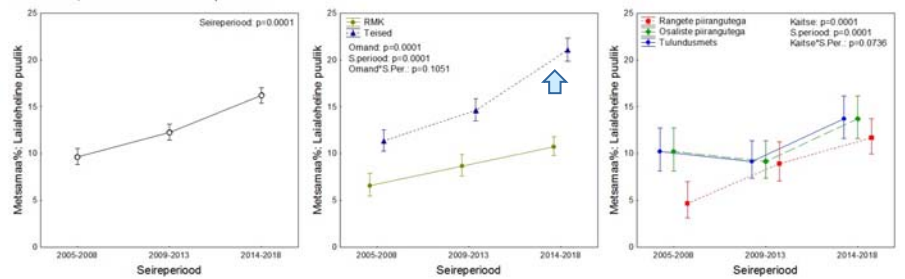
15

Puistu struktuur - koosseis

Laialeheliste puude esinemissagedus (I-rinne)

Metsamaa%, kus kasvab laialehelisi puuliike.

(Liira, 2020; KAUR/SMI)

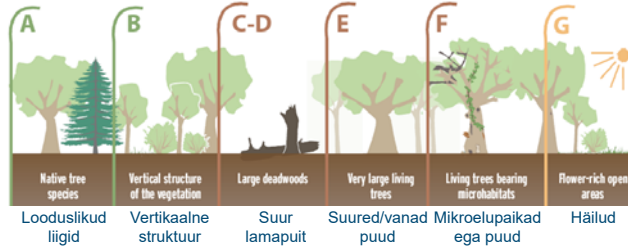
16

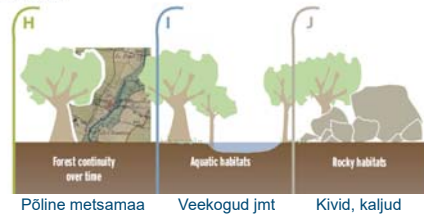
Struktuurid

Metsa struktuurse potentsiaali hindamine (IBP)

7 factors related to stand and forest management

3 factors related to the context

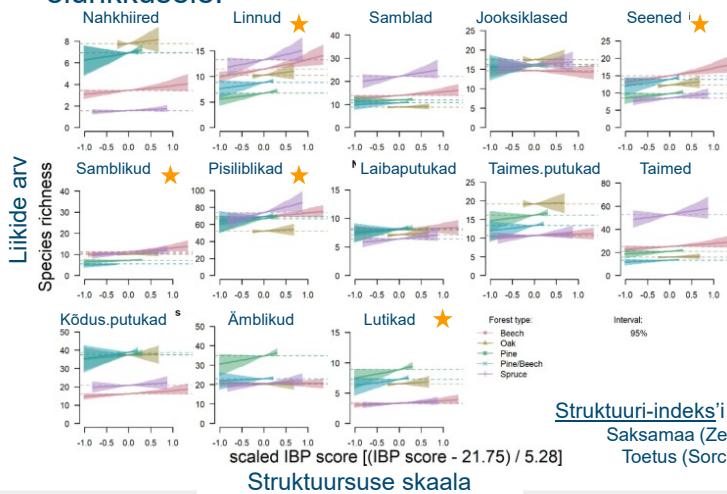
(Emberger jt 2023)

17

Metsa struktuursuse tähtsus

Struktuurne mitmekesisus on vaid võimalus andmine elurikkusele!

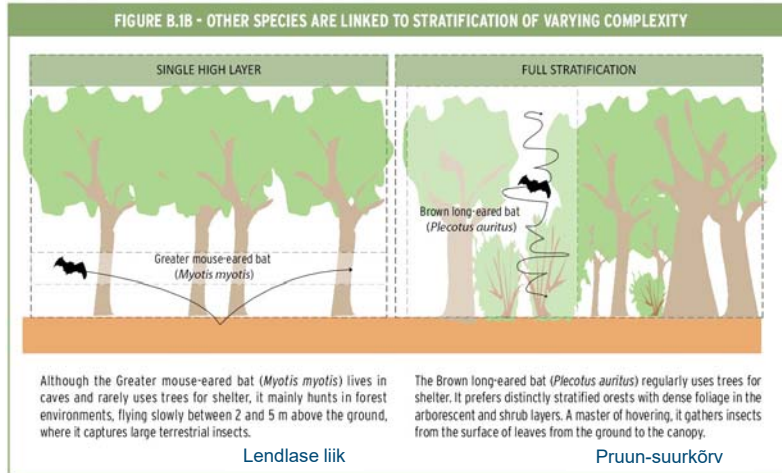

18

Puistu struktuuride vajadus

Igal liigil on oma käitumisstrateegia

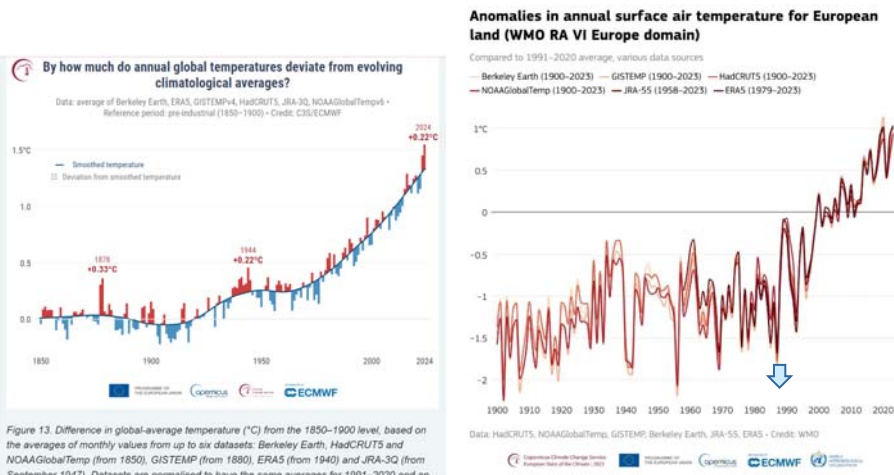

(Emberger jt 2023)

19

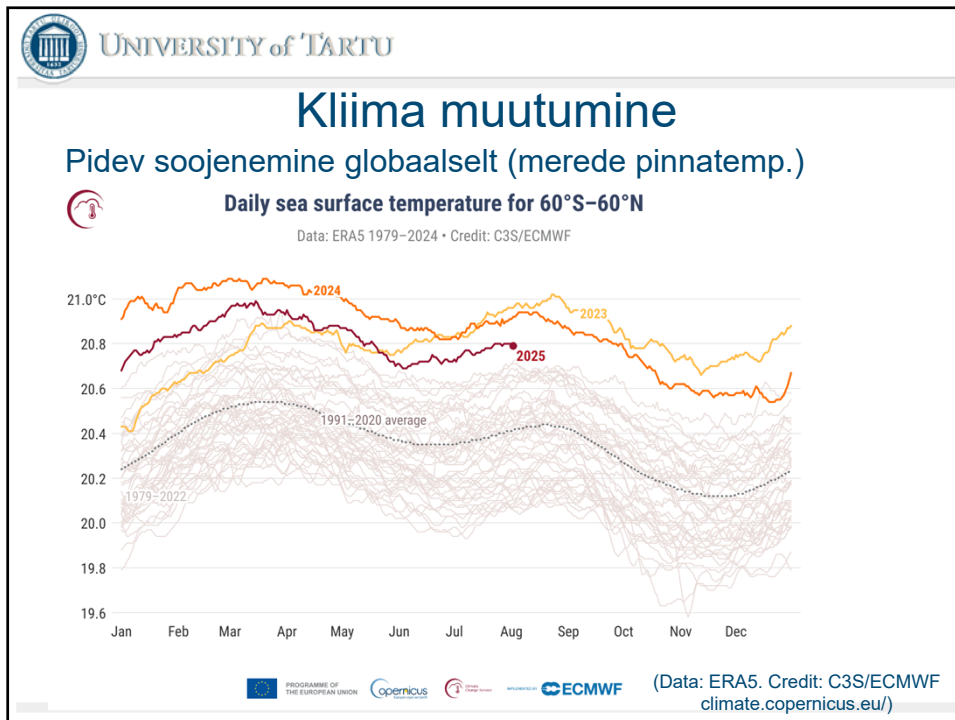

Pikaajalised kliimamuutused

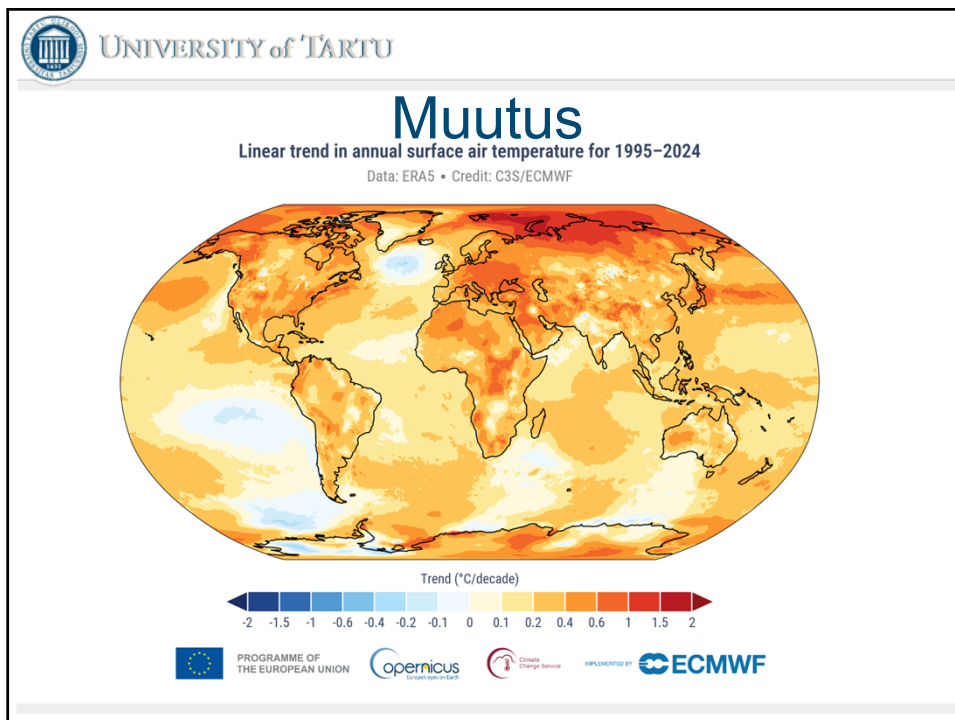

(Copernicus: Data: ERA5. Credit: C3S/ECMWF)

20

21

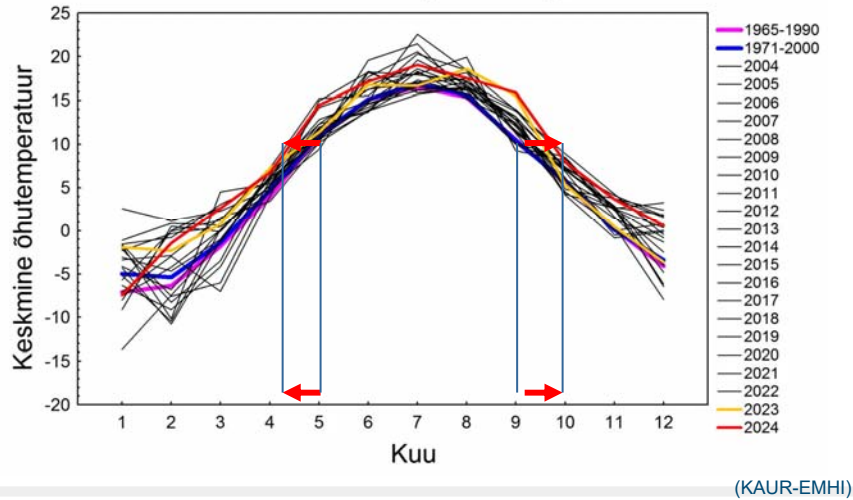
22

Kliima muutumine

Aga Eesti?

Tartu-Tõravere 1965-1990, 1971-2000; 2004-2024

23

Kliima muutus Eestis

Vegetatsiooniperiood algab varem ja kestab kauem, kuid muutus on regiooniti erinev

Tabel 1. Vegetatsiooniperioodi ja aktiivse taimekasvuperioodi algus ja kestus (päevades) perioodi 1965-2018 keskmisena ja nende näitajate muutus trendi järgi päevades

JAAM	Periood õhutemperatuuriga püsivalt üle 5 °C				Periood õhutemperatuuriga püsivalt üle 10 °C			
	Algus	Muut	Kestus	Muut	Algus	Muut	Kestus	Muut
Võru	12.04	-19*	189	+20*	4.05	-15*	140	+24*
Tartu	13.04	-20*	189	+20*	5.05	-16*	139	+25*
Viljandi	15.04	-18*	189	+14	6.05	-12*	138	+22*
Türi	18.04	-12*	185	+11*	9.05	-13*	135	+22*
Nigula	19.04	-15*	189	+19*	14.05	-13*	132	+22*
Jõgeva	20.04	-14*	182	+18*	11.05	-13*	133	+23
Kihnu	20.04	-13*	199	+29*	13.05	-14*	141	+27*
Tallinn	21.04	-16*	188	+24*	16.05	-13*	131	+22*
Kuusiku	21.04	-11*	183	+10	14.05	-15*	131	+24*
Jõhvi	22.04	-8*	179	+15*	15.05	-9	129	+20*
Ristna	27.04	-11	195	+23*	26.05	-7	129	+19*

+ tähistab nihet hilisemaks kuupäevaks või pikemaks perioodiks, - varasemaks kuupäevaks;

*tähistab statistiliselt olulist muutust ($p < 0,05$)

(Saue 2020)

24

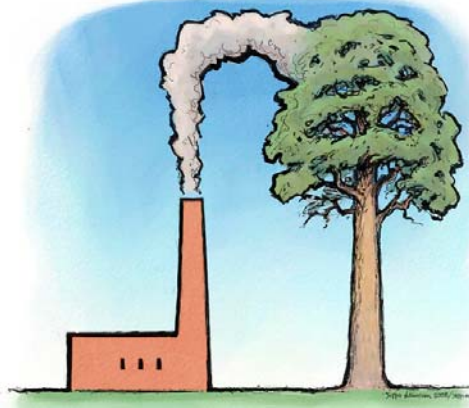
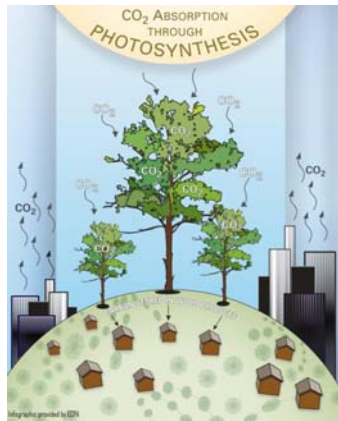

Moodne ökohüve – C-sidumine

Reguleeriv

Kliimamets – kohalikku või globaalset kliimat kujundav mets

25

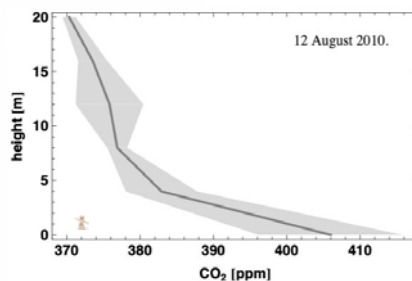
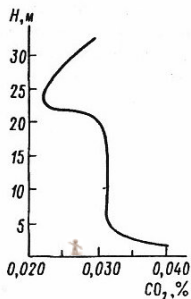
Ökohüved – reguleeriv

CO₂

Karuteene?

(Lungerod 1932, põõgimets)

(Noe jt 2012, Järvelja)

Рис. 3.19. Вертикальное распределение CO₂ в буковом лесу; сентябрь, день (по: Лундегорд, 1932).

26

Ökoloogiline sidusus - aeg ja ruum

Ökoloogiline ajalis-ruumiline sidusus –

- ökosüsteemi maastikuline struktuur (eraldise kuju)
- struktuurielementide ruumiline ühendatus (naabrus ja koridorid)
- nende ajaline järjepidevus (uus, üleminekuline, põline),
- eeldades (!), et need toetavad liikide levimist, isendite liikumist, omavahelisest kontakteerumist (otseselt või vahendajate kaudu) ja/või liikide püsimist alal

(PEFC ST tööühm)

27

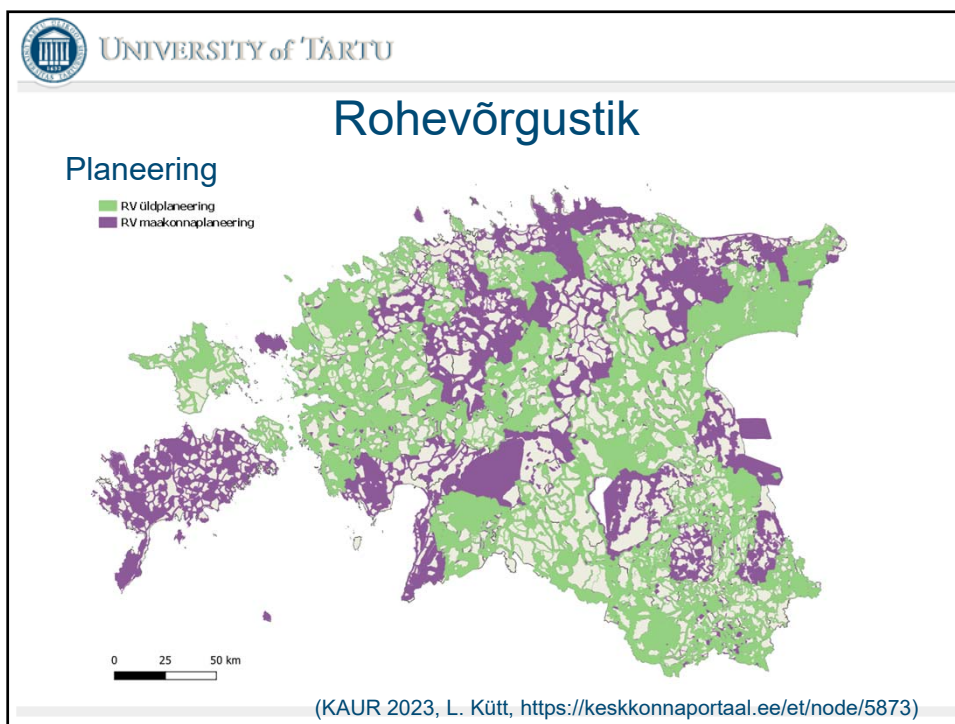

Säilinud elupaikade isoleeritus

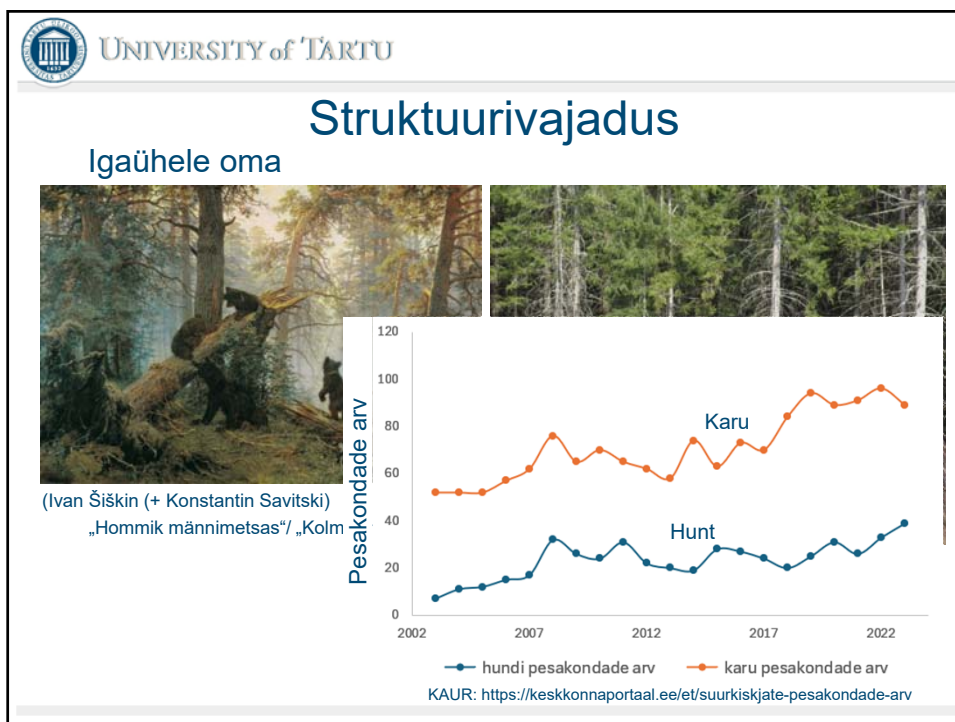

E. Senkevits

28

29

30

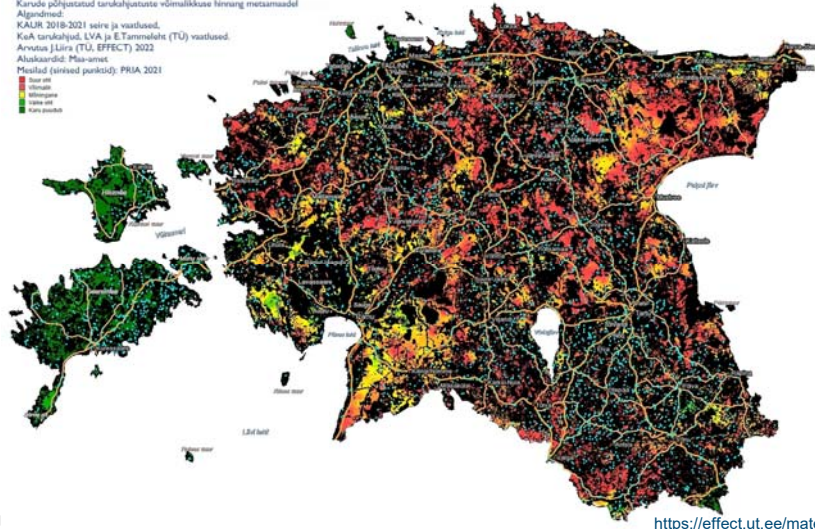

Muutus vaatamata majandamisele

Karukahju oht

Karude põhjatatud turskahvatute võimalikkuse hõreang metsamaadel
Algoritm: KALIN 2018-2021 seire ja vastused, KoA turskahjud, LVA ja E Tammelahe (TU) vastused, Arvutus J. Liira (TU, EFFECT) 2022
Allikaandid: Plan-arces
Metsad (sirised punktid): PRIA 2021

- Must: puu
- Valge: turskahjud
- Kollane: kõrge oht
- Oranž: keskmine oht
- Must: madal oht

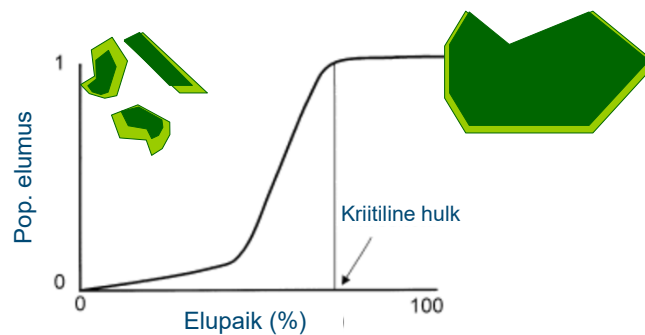
<https://effect.ut.ee/materjale>

31

Elupaiga pindala

Biotoobi killustumine

(Fahrig, 2003, Yiming & Wilcove, 2005)

32

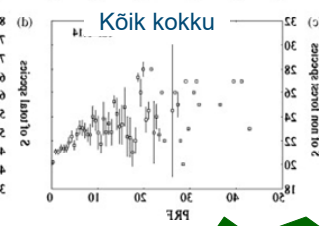
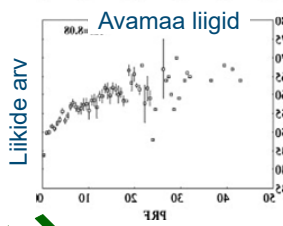
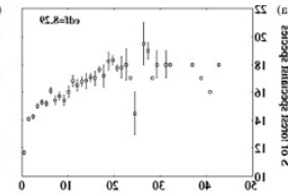
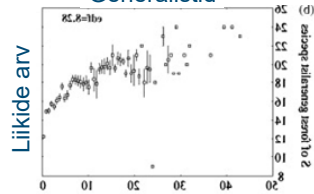
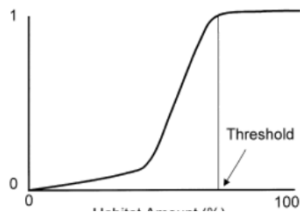

Elupaiga pindala

Biotoobi killustumine (puittaimed)

Generalistid

Metsa-spetsialistid

(de Albuquerque jt 2010)

33

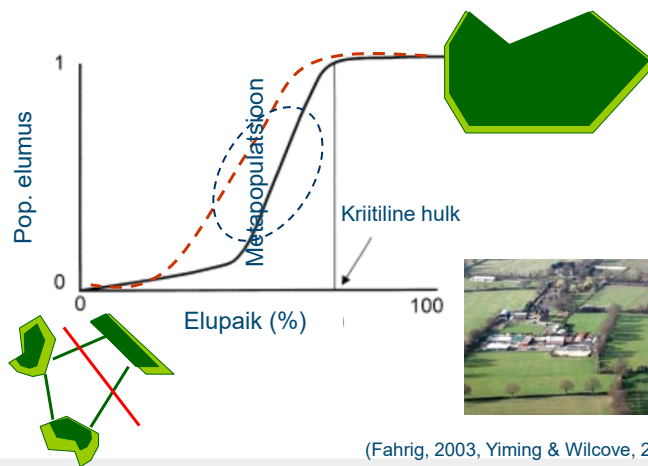

Ruumiline sidusus

Biotoobi laigud ja koridorid

Laik-koridor-maatriks maastikumudel (Opdam 1990; Forman 1995, Fahrig 2003)

Koridor sh ka astmekivid

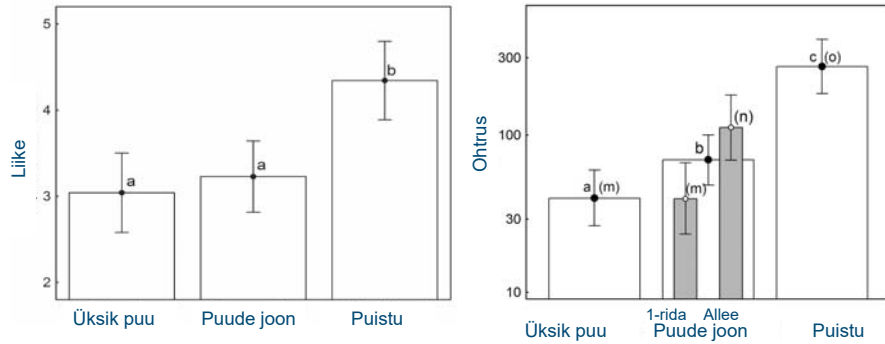

(Fahrig, 2003, Yiming & Wilcove, 2005)

34

Puistu suuruse toimivus

Vanad alleed toetavad nahkhiiri

(Kalda et al. 2014, 2015)

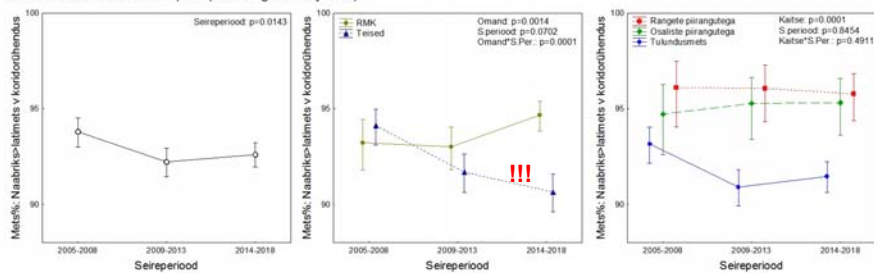
<http://dx.doi.org/10.1016/j.agee.2014.08.028>
<http://dx.doi.org/10.1007/s10531-014-0811-6>

35

Ruumiline sidusus

Naabriks vähemalt latimets või koridor-struktuurid

Metsa%, mille valdavaks naabruseks on vähemalt latimetsa arengujärgus mets või siis ökoloogiline (vähemalt 10m laiune) pulskoridor. NB! Hinnang on arvatud väiksema osavali pealt (maakategooria M ja MM).

(Liira, 2020; KAUR/SMI)

36

Ajaline sidusus

Põline metsamaa – maa, mis on järjepidevalt olnud metsamaa vähemalt alates 19. sajandi lõpust (nt Vene verstastel topokaartidel)

(PEFC ST tööühm)

Vastand – esimese raieringi mets

Allikad: Maa-amet XGIS-rakendused,
sh MaaeluGIS
+ Ajalooarhiivid

37

Põline metsamaa - kaardid

Vene üheverstane topokaart – põlisuse aluseks (PEFC)

(Eesti Maa-amet)

38

Ajalooline järjepidevus / Põlisus

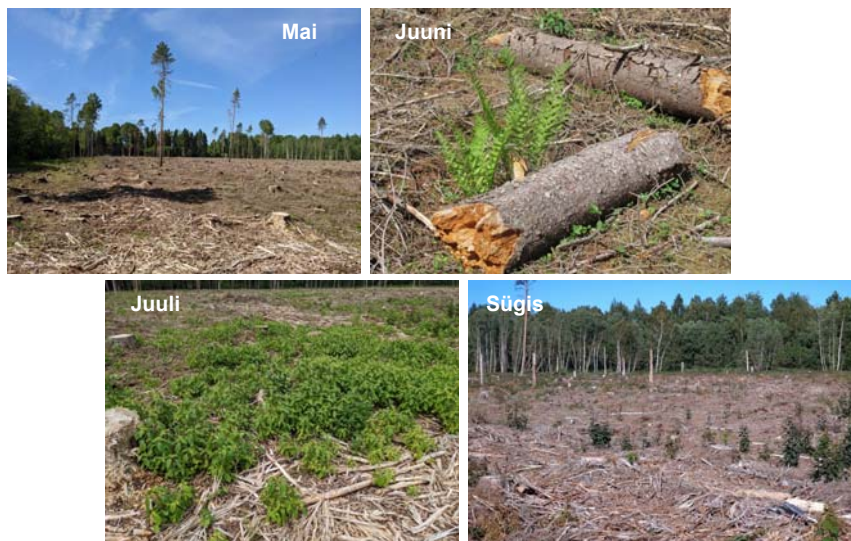
Uudismets

39

Ajalooline järjepidevus / Põlisus

40

Ajalooline järjepidevus / Põlisus

Uudismets

Verstakaart

41

Puistu struktuur ja ajalugu

Põlisel alal tiheda puistu taastumine pidurdab teiste elurühmade edenemist

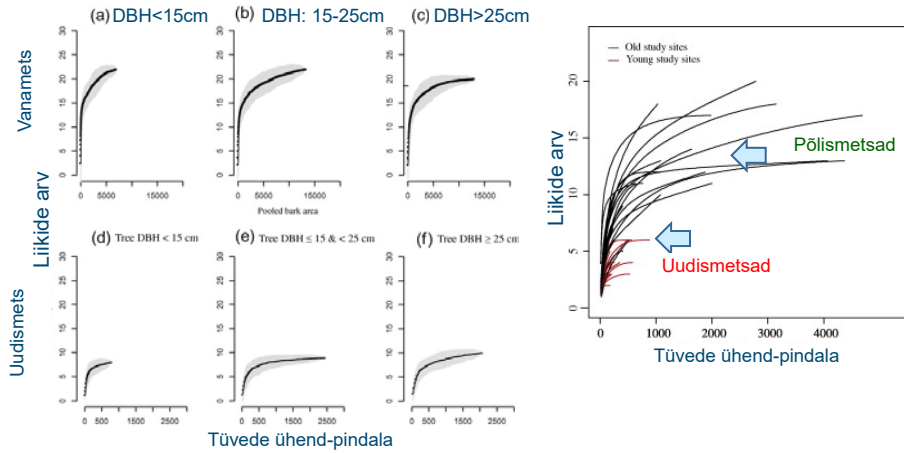
Jänese kapsa (*Oxalis acetosella*) genetid e "isendid" põlisel metsamaal peale puistu hooldamata taastumist
Kärgandi, Välgli skv 2023

42

Metsa(maa) põlisus

Uudismetsades oli vähem *Lobarion*-rühma samblikke kui põlismetsades

(Schei et al. 2013)

43

Puistu struktuur

Kujundamine ja kujunemine

44

Puistu struktuur

Kujundamine ja kujunemine

Nuisamblik

Rooste-varjusamblik

45

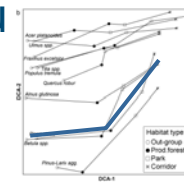

Puistu struktuur ja ajalugu

Asendus-substraadid

Korpsamblik (*Xantoria parietina*), pruunsamblik (*Melanohalea exasperatula*), vagu-lapiksamblik (*Parmelia sulcata*), hallsamblik (*Hypogymnia physodes*), rosettsambliku liigid (*Phycia stellaris*, *P. tenella*, *P. adscendens*)

(Tartu 2022)

46

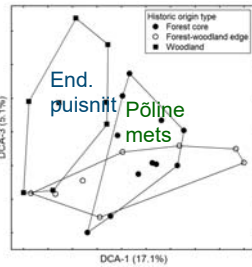
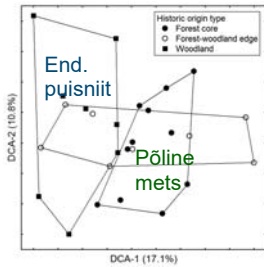

Olemus

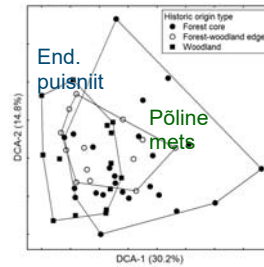
Puisniitude kujunemine salumetsadeks jääb poolikuks

Rohurinne

Samblad

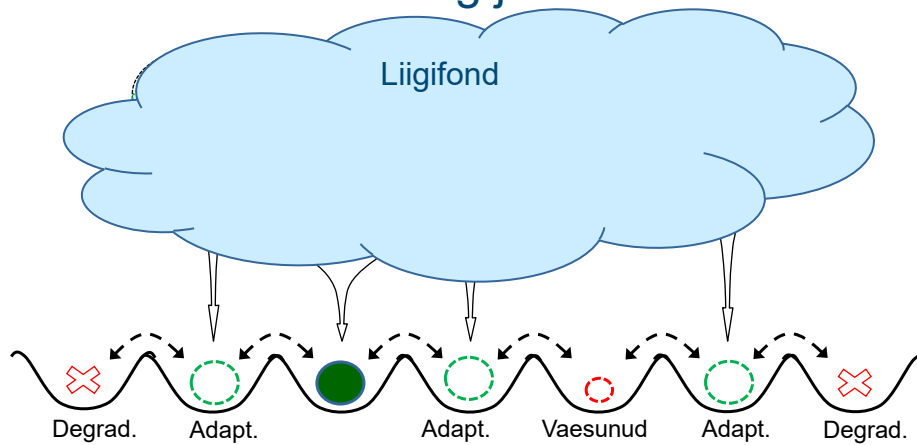

(Palo jt 2013)

47

Koosluse areng ja kohanemine

Sõltub liikide kättesaadavusest ja nende ökoloogiliste nišside laiustest

(Zobel 1992, Suija & Liira 2017)

48

Leevendusmeetmed

Puistu/eraldise skaalas

Säilik-struktuurid

Serva-struktuurid

Ajaloolise järjepidevusega arvestamine – pärandmets vs uu(di)smets

Puistu/Maastiku skaalas

Ökohüvede-põhine sünergia teiste naaber-biotoopidega

Mosaik-ökosüsteem

49

Koridorid

Säilikute ribad – laius!?

50

Säilik-struktuurid

Ajaloolised puu-vanurid ja pärand-struktuurid

51

Säilik-struktuurid

Ajaloolised puu-vanurid ja kõdupuit, mikroelupaigad puul

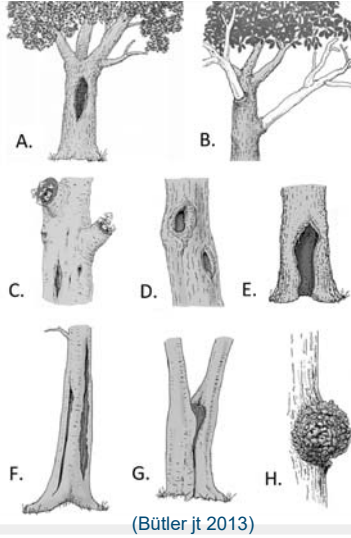
(Scotland TCV Citizen Science 2017)

52

(Vana) Puu on metsa elurikkuse aluseks

Õõnsused

53

Puistu (mikro)struktuur

Rähnid – pesaõõnsus – puiduseentele tähtis mikroelupaik

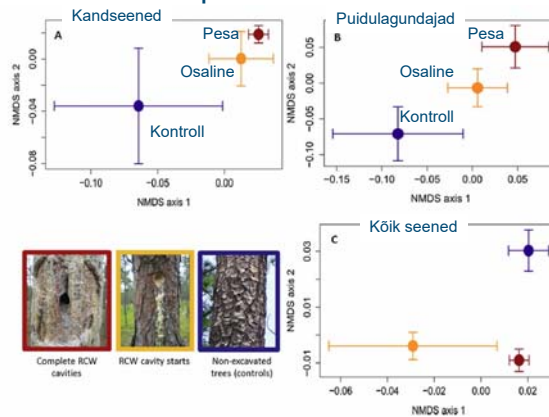

Fig 2 – NMDS plots for fungal communities found in completed RCW cavities (red), RCW cavity starts (yellow), and non-excavated (control) trees (blue). The central dots represent the means of the points on the two NMDS axes, the bars represent one standard error from the mean along both axes. (A) NMDS plot for ITS1F and ITS4b-21, Basidiomycota only, stress = 0.0062, two dimensions, 200 iterations. (B) NMDS plot for the subset of putative wood decay taxa identified with ITS1F and ITS4b-21. Stress = 0.0013, two dimensions, 200 iterations. (C) NMDS plot for ITS1F and ITS4, which includes Ascomycota and Basidiomycota, with singletons removed, stress = 0.0989, two dimensions, 200 iterations.

(Jusino jt 2015)

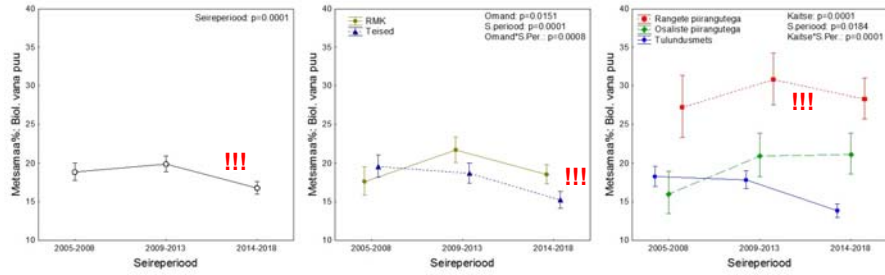
54

Puistu struktuur

Bioloogiliselt vanad puud

Metsamaa%, kus kasvab bioloogiliselt vanu puid.

(Lira, 2020; KAUR/SMI)

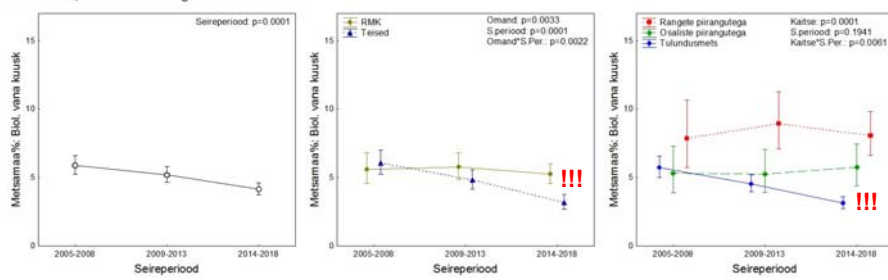
55

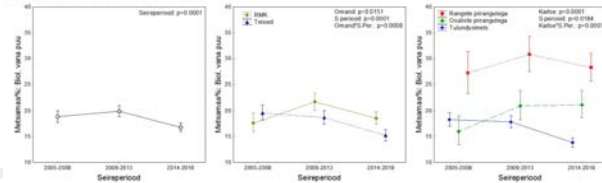
Puistu struktuur

Bioloogiliselt vanad puud: kuusk

Metsamaa%, kus leidub bioloogiliselt vana kuuske.

Metsamaa%, kus kasvab bioloogiliselt vanu puid.

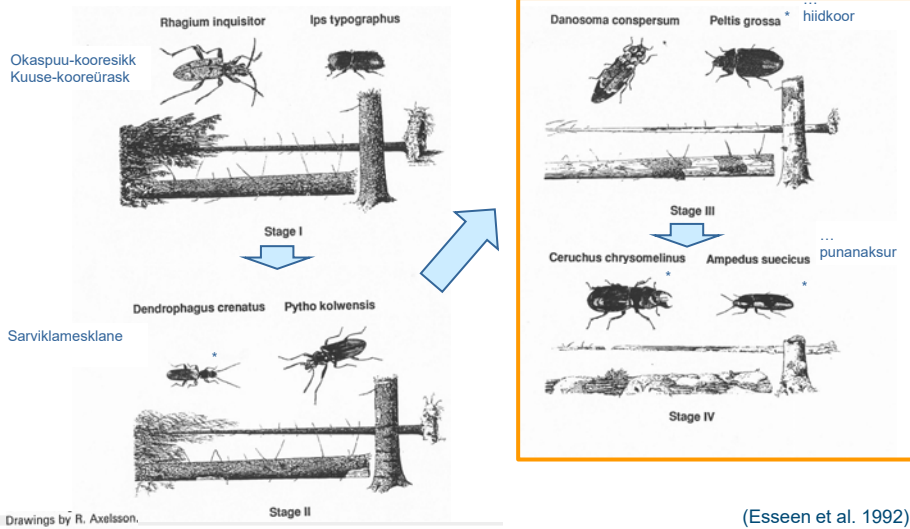
(Lira, 2020; KAUR/SMI)

56

Surnud puit

Elustiku suktseioon – kuuse lamapuit (Rootsi)

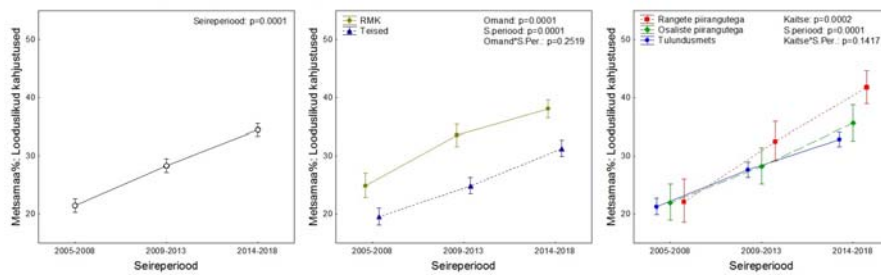
57

Puistu struktuur - häiringud

Looduslike kahjustuste esinemissagedus (SMI)

Metsamaa%, kus leidub mingitki tüüpi looduslike kahjustusi.

(Liira, 2020; KAUR/SMI)

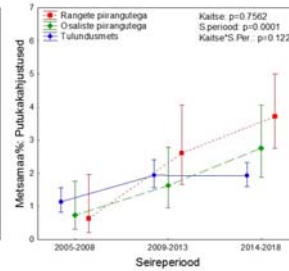
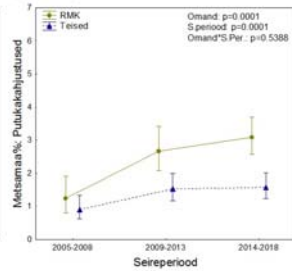
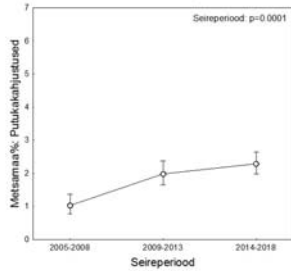
58

Puistu struktuuri häire

Putukkahjustuste esinemissagedus (SMI)

Metsamaa%, kus leidub säilinud ja/või eemaldamata putukkahjustusi.

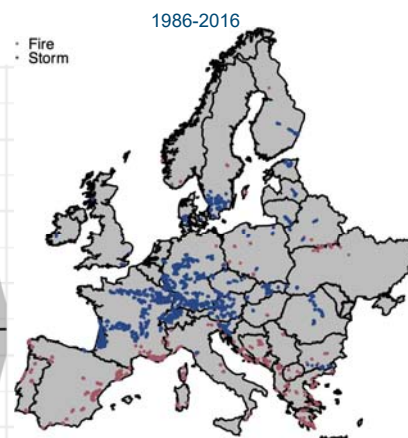
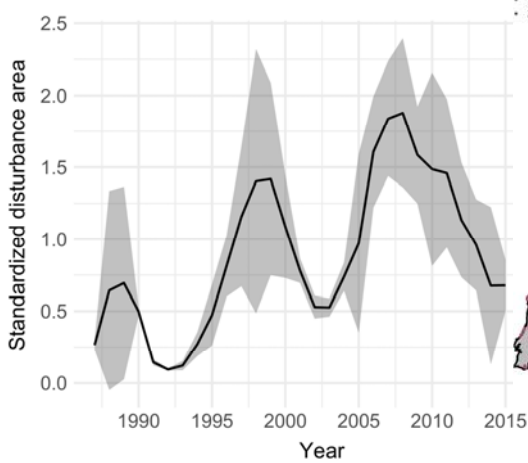
(Liira, 2020; KAUR/SMI)

59

Häired - ajaline ja ruumiline muster

Häiringute aktiivsuse "lainetus"

(Senf & Seidl 2021)

60

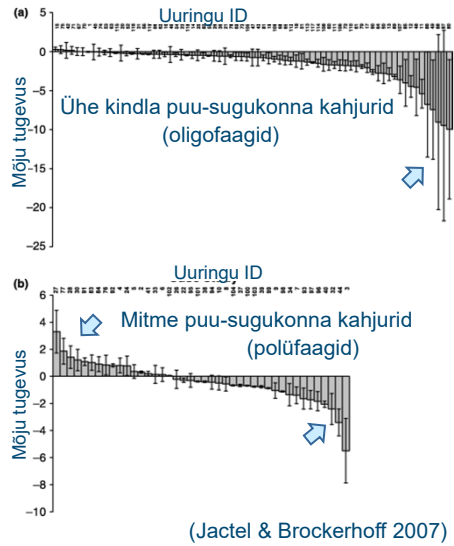
Puude liigirikkus

Puistu kahjuresistentsus

Liigirikkus kui varje spetsialist-kahjurite eest, ...

...aga generalist-kahjurite puhul on mõju nii ja naa

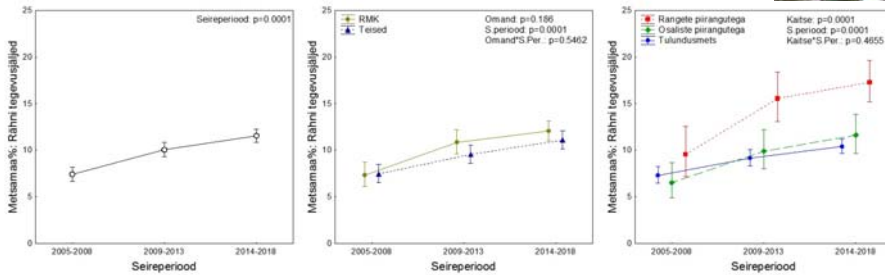
Toime selgem, kui naaberpuud on erinevate omadustega

Puistu struktuur

Rähnide esinemissagedus

Metsamaa%, kus leidub rähnide tegevusjälgi.

Puistu struktuur

Lamapuit

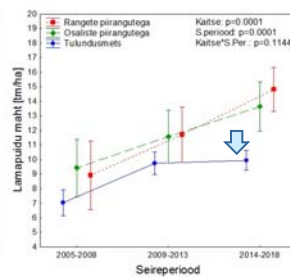
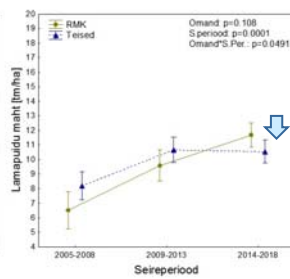
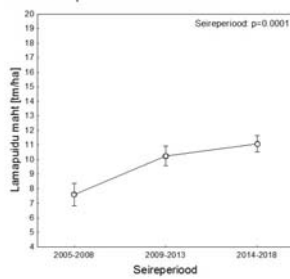
63

Puistu struktuur

Lamapuidu maht (SMI)

Surnud lamapuidu maht metsamaal.

Korallnarmik

Pässik

(Liira, 2020; KAUR/SMI)

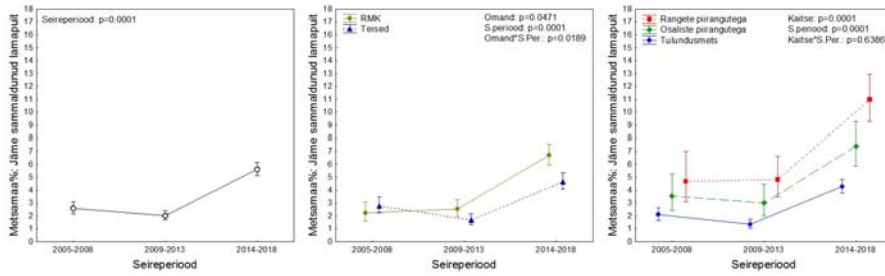
64

Puistu struktuur

Sammaldunud tüvede esinemissagedus

Metsamaa%, kus leidub samblaga kaetud jämedat lamapuitu.

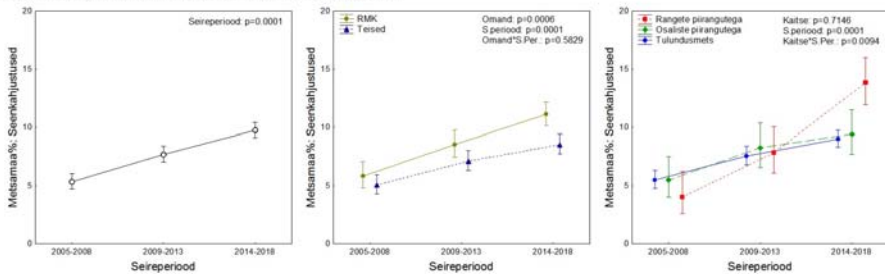
(Liira, 2020; KAUR/SMI)

Puistu struktuuri häire

Seenkahjustuste esinemissagedus

Metsamaa%, kus leidub säilinud ja/või eemaldamata seenkahjustusi.

(Liira, 2020; KAUR/SMI)

Puistu struktuur

Vanapuit - Rähnid

67

Säilik-struktuurid

Tüekad

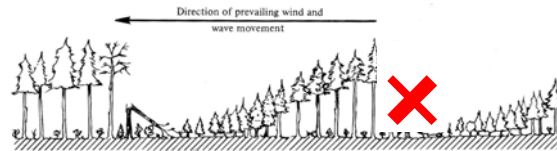

68

Raie vs looduslik häire

Laigu-/häil-dünaamika – säilik-struktuurid!

69

Struktuuride säilitamine

Aegjärgkne raie? – Järjepidevus?!

2006

2017

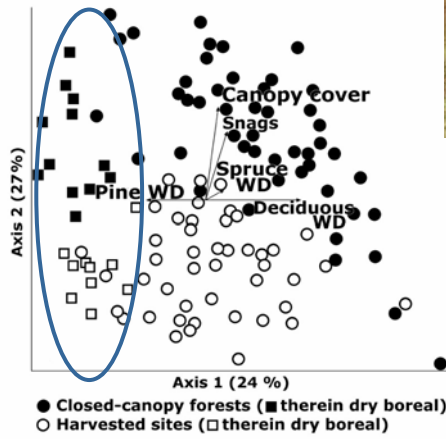
2020

70

Häilu ja lageraie erisus metsast

Vanapuitu söövad putukad

- Metsad vs raiealad
- Kkt-gradient (NB! Palu)
- Vanametsas ja maj.metsas liigid üldiselt samad

> Jäta lankidele puitu vedelema

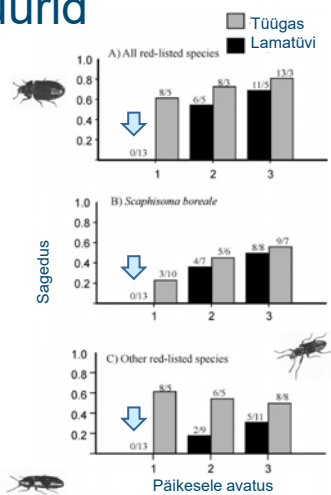
(Kraut et al. 2016)

71

Säilik-struktuurid

Tööde ajal - struktuuride jätmine

Päikeseline surnud puit on puiduputukate erisoo (tüügastel suurem tugiväärtus)

(Sverdrup & Thygeson 2002, Schroeder jt 2006)

72

Struktuurid

Kujundamine ja kujunemine: tüügastamine

vs

73

Noorendik

Jäänukmaterjal

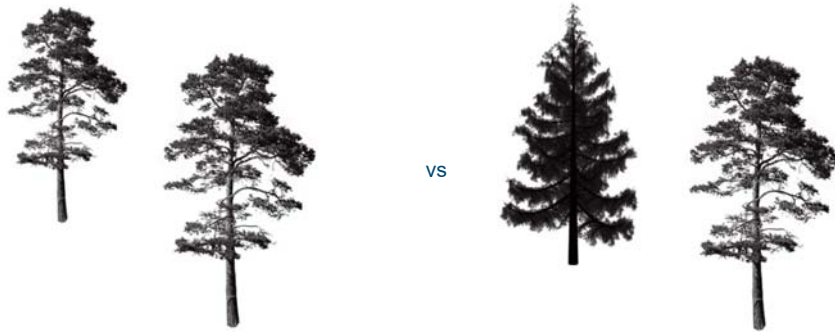

74

Struktuuride säilitamine

Säilikpuud

75

Säilikud

Aega rõhutavad puu-vanurid

Sulgjas õhik (LK III kat)
(*Neckera pennata*)

Haava tardsamblik (LK III kat)
(*Leptogium saturninum*)

Lasiobelonium corticale (PR, <10 leiu)

F: Kaatri Pärnel, Plufof

76

Säilikud

Aega rõhutavad puu-vanurid

Korbasõõrik (*Radula complanata*)

77

Säilik-struktuurid

Säilik-struktuurid ei ole igavesed, seega on vaja leida jätku

Sulgjas õhik

78

Säilik-struktuurid

Märka tegelast ja temale vajalikku struktuuri

Sulgjas õhik, kopsusamblik

79

Pealetükkivad kaaslased

Lasila puisniit

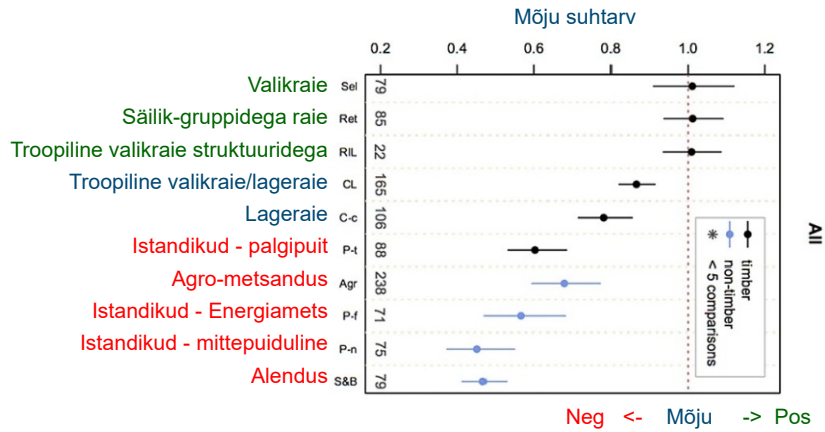
Hooldamata ala

80

Metsamajandamise valikud

Tööde ajal struktuuride jätmine – Kõik taks.grupid

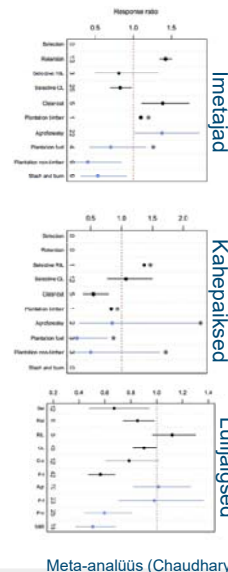
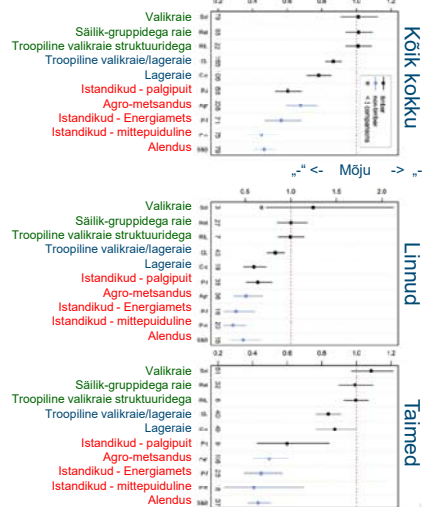
Meta-analüüs (Chaudhary jt 2016)

81

Metsamajandamise valikud

Tööde ajal - struktuuride jätmine

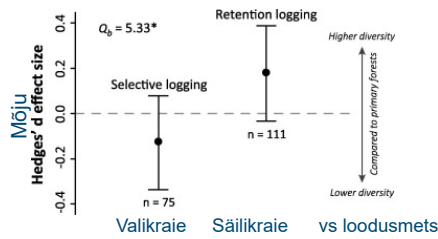

Meta-analüüs (Chaudhary jt 2016)

82

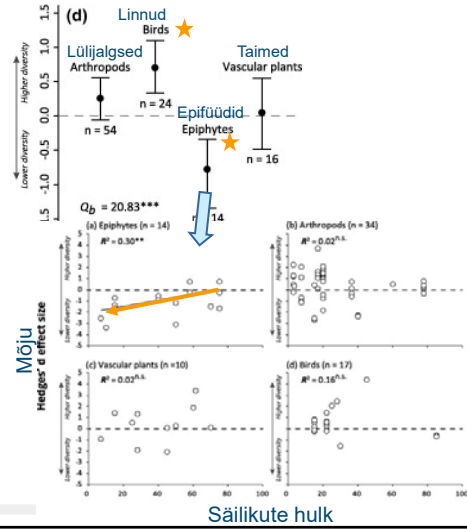
Metsamajandamise valikud

Valik- ja säilokraie selge neg. mõju puudub. Aga

Meta-analüüs (Mori jt 2014)

Säilokraie vs Loodusmets

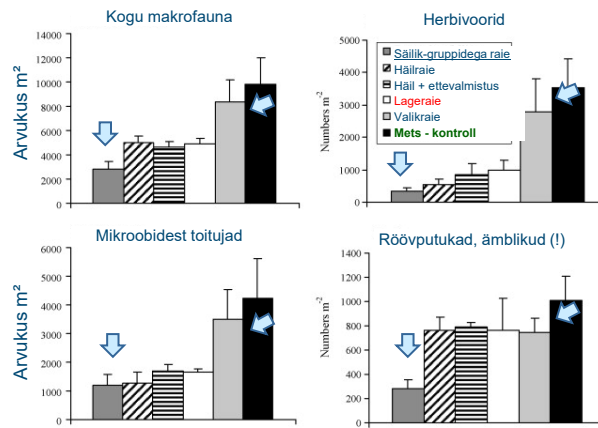

83

Metsamajandamise valikud

Mullaelustik (lüljalgsed) olid säiliktukkades kõige harvemad.

Valikraie oli kontrollile kõige sarnasem

Soome metsad, 10a (lagedale kuusekultuur) pärast töötlust (Siira-Pietikäinen & Haimi 2009)

84

Säilik-struktuurid

Varasemast funktsionaalsemad ja mitmekesisemad
Säilike liigirikkad grupid, kõvalehtpuud, sodi ja alusmets!

85

Struktuuride säilitamine

Säilikpuud

vs

86

Struktuuride säilitamine

Grupid

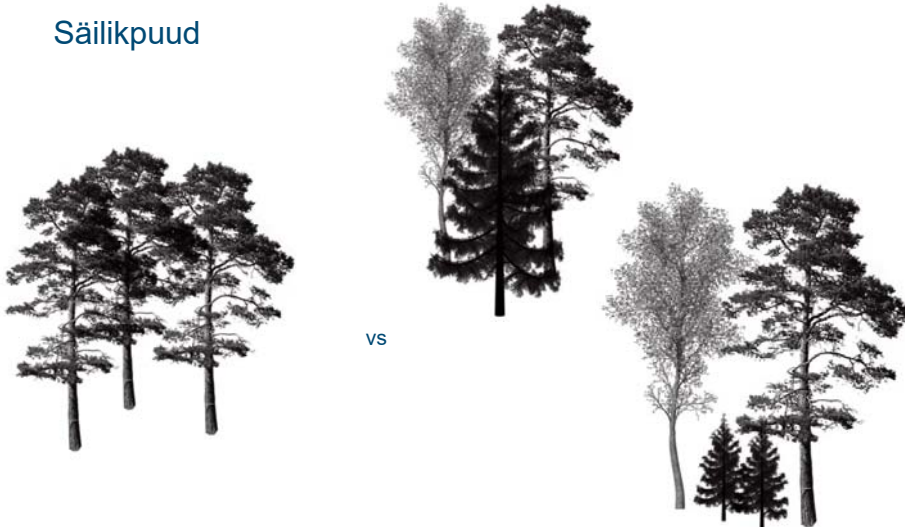

87

Struktuuride säilitamine

Säilikpuud

88

Struktuuride säilitamine

Säilikud (grupis)

89

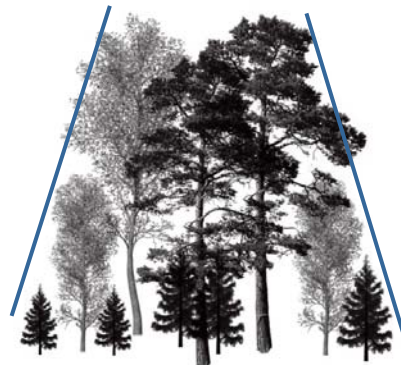

Ökosüsteemi säilitamine

Säilikpuud vs säilikgrupid

vs

90

Ökosüsteemi säilitamine

Säilikgrupid

91

Ökosüsteemi säilitamine

Säilikgrupp

92

Sidususe toetamine

Säilikgrupi asukoha valik

93

Säilikgrupi asukoht

Säilikgrupp

94

Dünaamika

Säilikgrupi säilimine

Kuuskede jt püsimine säilikgrupis

Suuremas grupis edukam
Tuulepealne suremus

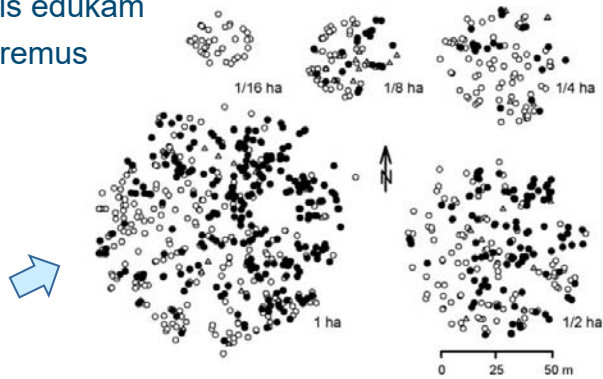

Fig. 2. Mapped locations of trees (dbh \geq 10 cm) in 2004 in fragments, showing the location of healthy trees (black circles; vigor classes 3 and 4), dying trees (grey triangles; vigor class 2), and trees that have died since 1986 (open circles; including fallen trees).

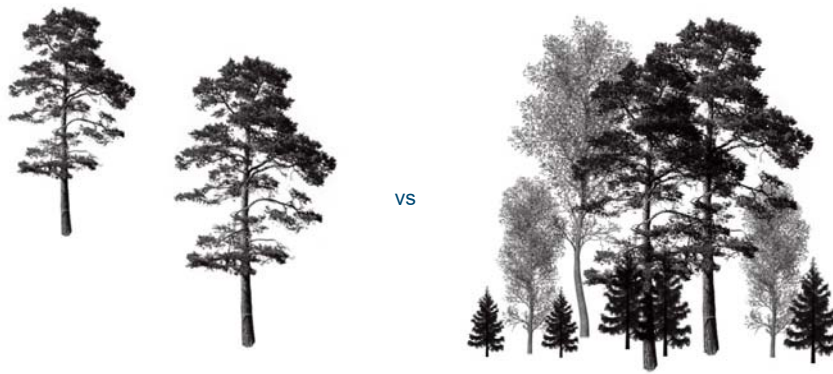
Rootsi kuusemets
(Jönsson jt 2007)

Opt min grupp 26 puud -1 ha?
(Hämäläinen jt 2016, Steventon jt 2011, Urgenson et al., 2013)

Sidususe toetamine

Säilikpuud

97

Puistu struktuur

Uudismets ja noor mets – hakka varakult märkama ja kujundama!

98

Puistu struktuur

Uudismets ja noor mets – hakka varakult kujundama!

99

Struktuurid

Struktuuride jätmine/loomine

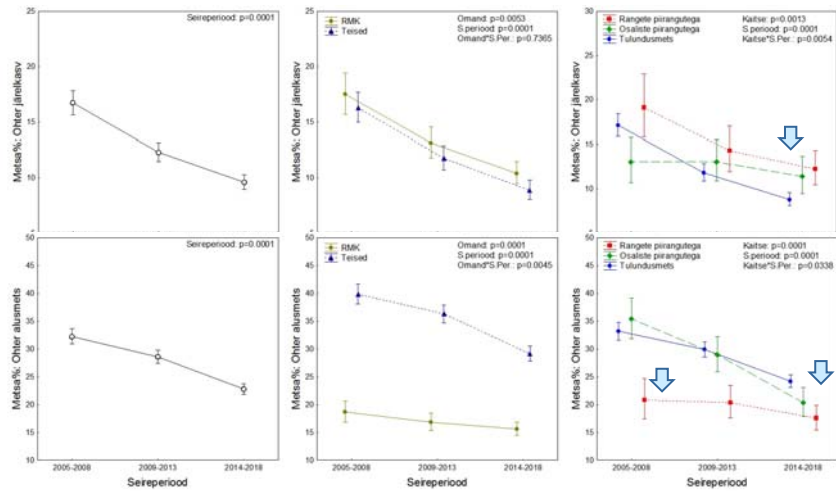

100

Puistu struktuur

Ohter järelkasv ja tihedus (SMI)

(Liira, 2020; KAUR/SMI)

101

Säilikgrupi planeerimine

Erilised puud

Vanad puud, endised säilikud,

Mitmeliigilised grupid

Alusmetsa erisused

Maapinna erisused: niiske lohk, põndak, suurem kivi

? - Häilud

? - Endised avamaapuud

Grupid ja säilikud metsatee lähedale,
teise metsa varju

102

Säiliktukk

Metsise eri

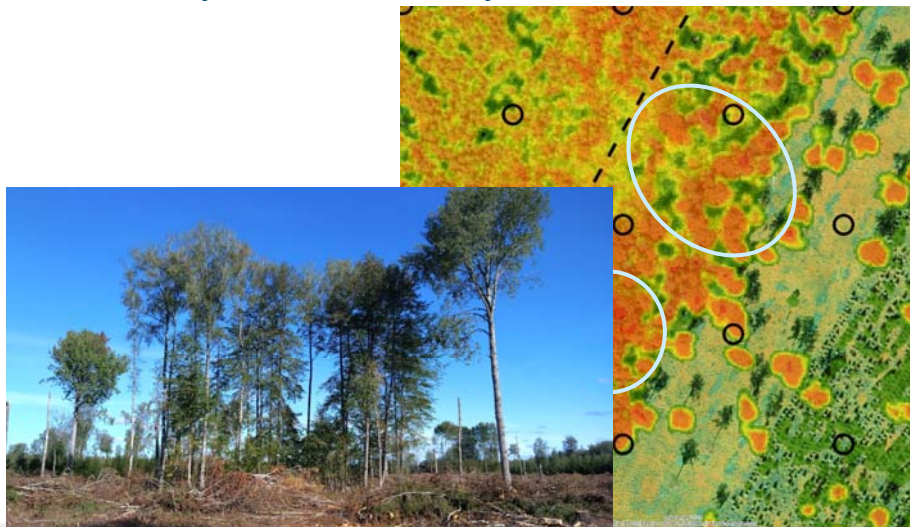
Teet Kivisilla
(Luu)

103

Ökosüsteemi säilitamine

Märkama ja hakka varakult kujundama!

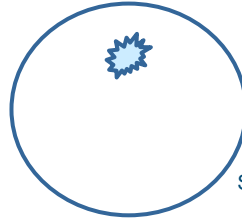
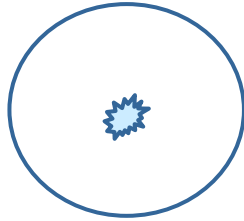

104

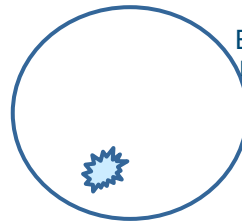

Tööde planeerimine

Säilikgrupp

Varjestamine:
Samblikega kuusk,
kivi

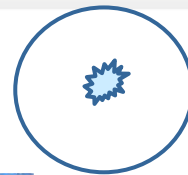
Esile toomine:
Lehtpuu, põõsad

105

Tööde planeerimine

Säilikgrupp

106

Emotsionaalne ja märgiline struktuur

Elurikkust toetavad erilised puud! – jäta puhver!

107

Emotsionaalne ja märgiline struktuur

Pärand või lihtsalt lahedad puud – vähemalt märgilised!

108

Märgilised struktuurid

Tööde ajal – liigisäiliku ja talle vajalike struktuuride jätmine

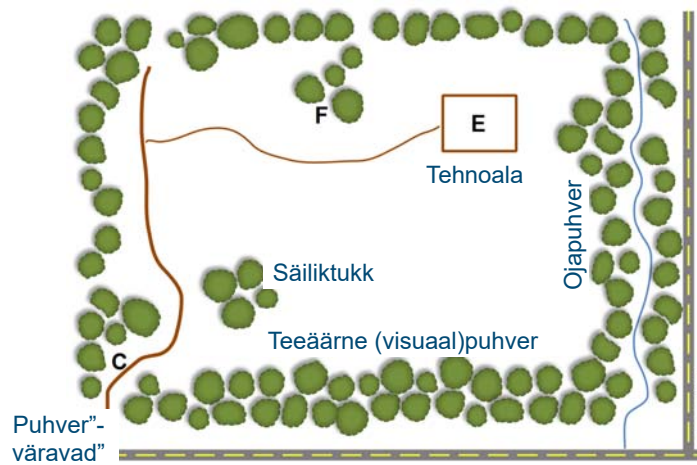
Kivi-imar

109

(Lage)Raie liigendamise

Ökoloogiline ja visuaalne optimeerimine

SFA Silviculture metoodikate käsiraamat
(<https://www.sfasilviculture.com/index.php/textbook>)

110

Servad

Puhverservad – servasäilikud, vääris(leht)puud

111

Raie leevendus servades

Säilikpuud servades

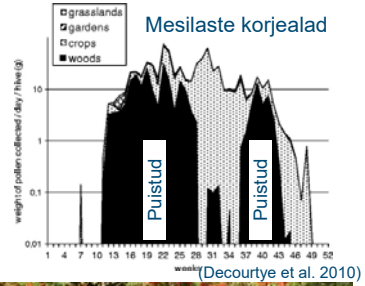

112

Servapuhvrid

Varustav hüve - õied, marjad

113

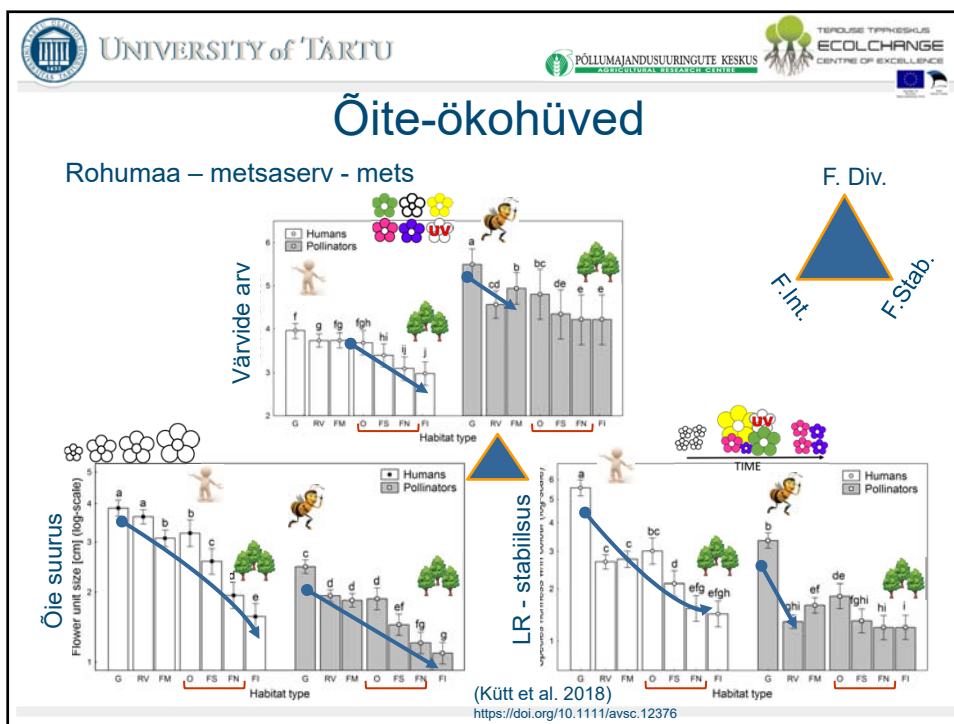
Servad

Puhverservad, tolmeldajate tugi

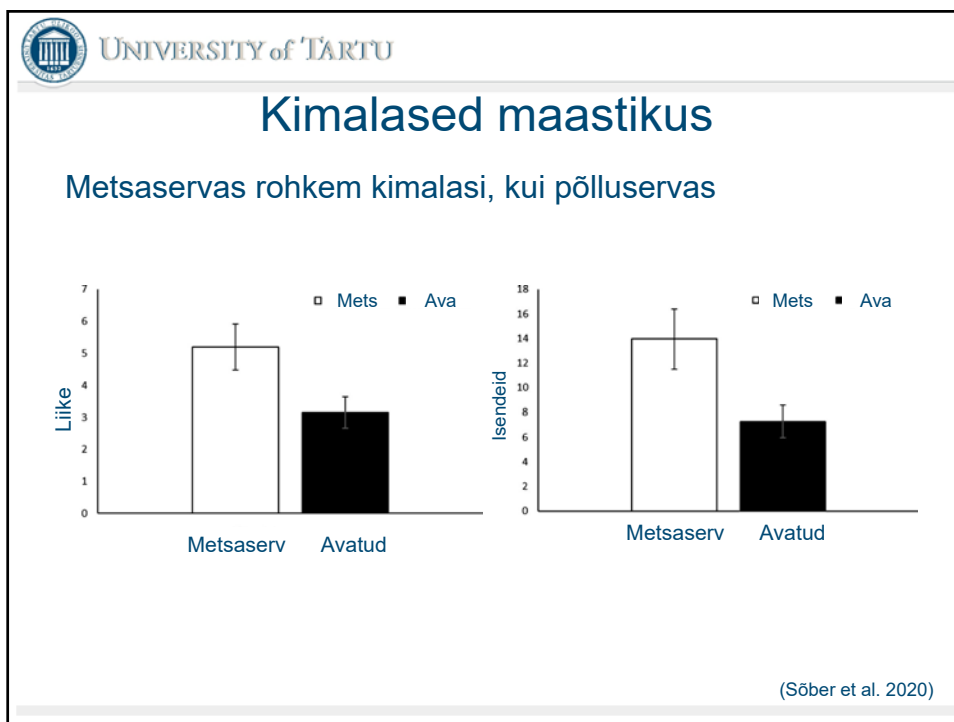

Toomingas (Jõgeva)

114

115

116

Puhverriba

Puhvrid: servad, kulissraie

117

Servad

Puhverservad

118

Puhverriba

Puhverservad – kaitse välise ees (nt taimekaitse põldudelt)

119

Puhverriba

Puhver-servad (kulissraie) – naabermetsa kaitsmine

120

Puhverriba

Puhver-servad (kulissraie) – naabermetsa kaitsmine

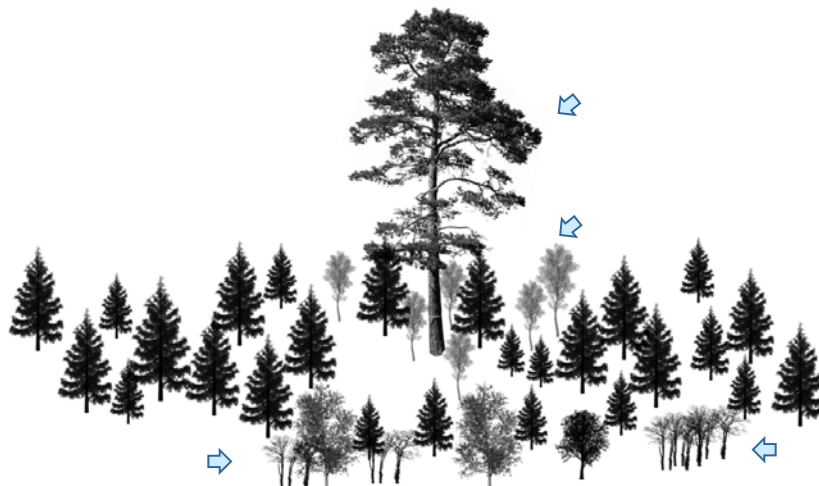

121

Puistu struktuur

Noorendik – hakka varakult kujundama!

122

Mikroelupaigad

Säiliku naabrusmõju lokaliseerimine

123

Noor puistu

Noor mets – märka looduse toetamise võimalust

124

Raiesmikud

Vähem ettevalmistamist, rohkem õisi

125

Raiesmikud

Vähem ettevalmistamist, rohkem õisi

126

Noor puistu

Noor mets – märka looduse toetamise võimalust

127

Noor puistu

Noor mets – märka looduse toetamise võimalust

128

Noorendik

Droon

Teet Kivisilla
(Luua)

129

Noorendik

Koosseisu suunamine

Saar

Sarapuu & haab

130

Noores puistus

Säilikute elujõu tagamine

Tamm vs sarapuu (Laelatu)

131

Raiesmike tulevik

Kasulikud võõrliigid sobival ajal

S. canadensis *S. xiederederi* *S. vitgaurea*

132

Ettevaatus võõrliikidega

Võõrliigid metsas
ja teeservades

133

Kokkuvõte

Elurikkusele kriitilised aspektid on

- aeg (põlisus)
- struktuurid
- ühendus

Märka

Jäta struktuure!
(Tekita)

Ökoraie algab juba noores metsas
ja küpseva metsa ettevalmistamisel!

134

Tänu!

Kontakt:
Jaan Liira
jaan.liira@ut.ee / 5240798
Tartu Ülikool

www:
sisu.ut.ee/metsandus